

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna

Mindig a fény felé: Bukovinától Budaörsig Egy bukovinai származású asszony életútja

Absztrakt

Rónainé Marika néni élete tele volt a 20. század nagy megrázkódtatásaival. Ősei a madéfalvi veszedelem során menekültek el Erdélyből, édesapja bukovinai székely, édesanyja román volt. Kicsi gyermekként élte meg az 1941. évi Bácskába történő áttelepítést, majd az onnét való menekítést 1944-ben Bajára, később Mucsfára. E családok gyermekei korán megtanulták, hogy mi a munka, miként ő is. Hét gyermeket nevelt fel becsülettel, sok-sok fáradsággal. A kemény élet nem halványította mély istenhitét, emberségét, sokkal inkább erősítette azt; sokan vehetnek róla példát.

*„...ahho' köll ragaszkodni,
ahunnand a segítséget várod.”*

(Archaikus népi imádság Erdélyi Zsuzsanna gyűjtéséből)

Történetünk a 18. századra nyúlik vissza. A Magyar Királyság nagy része az 1699. évi karlócai békével felszabadult az oszmán uralom alól, de a birodalom még a 18. században is veszélyesnek bizonyult a Habsburg Monarchiára nézve, hiszen a nehezen felszabadult Nándorfehérvár ismét a törökök kezére került. Ezért Mária Terézia királynő (1740–1780) elhatározta, hogy a déli és délnyugati területek mintájára az Erdélyi Nagyfejedelemségben is megszervezi a határőrvidékeket.

Buccow¹ generális, Erdély katonai parancsnoka 1761-ben megkezdte a szervezést a román lakta Naszódon,² majd 1762 tavaszától a Székelyföldön is, meglehetősen erőszakos módon. A Naszód környékén jobbágysorban élő románok többnyire készségesnek mutatkoztak a román határőr ezredek felállítására – bár közöttük is volt ellenállás, amelyet a generális keményen megtorolt. Nekik az új életforma valódi felemelkedéssel, a jobbágysorból való szabadulással volt azonos, míg az évszázadok óta privilégiumokkal élő szabad székelyek számára a túlzott kötöttséget, a székely közösségi létből és szabadságból való kiszakadást jelentette. Nem is fogadták szívesen az 1762–1763-ban megkezdődött

¹ Buccow generális: Adolf Nikolaus Buccow, 1745-től tábornok, Mária Terézia magyar királynő 1761-től Erdély katonai parancsnokává nevezte ki. Fő feladata az erdélyi határőrség megszervezése volt.

² Naszód: város az Erdélyi Nagyfejedelemségben, Beszterce-Naszód vármegyében, ma: Năsăud, RO.

toborzásokat. Ahol megjelentek a császári toborzóisztek, ott a székely férfiak – gyakran családotul – inkább elmenekültek vagy egyes helyeken petíciókat készítettek. Akadtak olyanok is, akik beálltak határőrnek, ám nagy részük csalatkozott számításaikban, és közülük sokan visszaléptek.³ A rengeteg erőszak és visszaélés következtében Buccow megbukott a szervezésben, így a királynő visszarendelte Bécsbe, és helyébe Siskovits József bárót bízta meg, aki még erőszakosabban hajtotta végre a toborzást. A székelyek keményen ellenálltak. A csíki faluba, Madéfalvába érkező tiltakozókat erőszakkal akarták megtörni; Carato alezredes ágyútűzparancsot adott ki katonáinak, akik 1764. január 7-én, hajnalban megindították a rohamot a fegyvertelen, csupán petícióval érkező székelyek ellen. Legalább 200-250 halott és sok-sok fogoly lett a szörnyű terror következménye.⁴ Ezt a véres leszámolást nevezzük *Madéfalvi veszedelemnek (Siculicidium)*. Ezután mégiscsak felállították a székely ezredeket, de sok ezer székely – főként Csíkből, Udvarhelyből és Háromszékből – menekült az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozó Moldvába, és különböző helyeken szétszóródva telepedtek le. A legendás hírű gróf futaki Hadik András, aki Lengyelország első felosztása (1772) után a Habsburg Birodalomhoz csatolt Galícia első osztrák kormányzója és császári-királyi tábornagya⁵ lett, közkegyelmet eszközölt ki a kényszersorozások elől elmenekült moldvai székelyek számára. 1786-ban összegyűjtötte a családokat, és öt faluban letelepítette őket. Nevük igen beszédes: Fogadjisten, Istensegíts, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva. Az eredetileg is kishatárú falvak a 19. században túlnépesedtek, a föld kevés volt, az itteni székelység elszegényedett. Többször is fölmerült Magyarországra telepítésük; 1883-ban mintegy 4000 embert az Al-Dunához telepítettek, de Arad vármegyébe, Dévára és még más helyre is költöztettek családokat. A század végén és a 20. század elején közülük nem kevés számban vándoroltak ki Észak-Amerikába és Kanadába is.⁶

Tanulmányunk főhősének – Marika néninek⁷ – a nagyszülei és szülei minden nehézség ellenére szülőföldjükön maradtak. Édesapja, aki 1914. augusztus 1-jén született Andrásfalván (ma: Măneuți, Suceava megye, RO), tipikus székely nevet viselt: Sebestyén Ambrus. Ugyan nyáron jött a napvilágra, mégis ezt a nevet kapta, nyilván családi hagyományból. Gáspár Antal a *Bukovinai magyar népszokásokban* a következőképpen ír ezen napokról: „Minden féle táncz mulatságot Katalin tilcsa és András zárja. Advent kezdettől uj esztendőig minden nap hajnali misék vannak. Vasárnap és ünnep nap déli mise is van. Bibiának Ferenczek Borbálák Miklósok Ambarusok (Ambrusok)⁸ név napokat tartanak. Muzsikások járnak név napot köszönteni.”⁹

³ EMBER Győző: A kormányzati szervezet. In: *Magyarország története 1686–1790*, főszerk.: Ember Győző – Heckenast Gusztáv. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989. 490. o.

⁴ TARJÁN M. Tamás: A madéfalvi veszedelem. 1764. január 7. In: *Rubicon online*. <https://rubicon.hu/kalendarium/1764-január-7-a-madefalvi-veszedelem>. Megtekintés: 2023. április 1.

⁵ Feldmarschall: a Császári-Királyi hadsereg első számú vezetője.

⁶ KÓSA László – FILEP Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása* (Néprajzi Tanulmányok), Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978. 74. o.

⁷ Hálásan köszönöm a családi információkat a Rónai családnak. Rónai Miklósnét, Marika nénit nekem is volt szerencsém megismerni még életében, és becsülni.

⁸ A következő névnapok ünnepe: Bibiána (december 2.), Ferenc (december 3.), Borbála (december 4.), Miklós (december 6.), Ambrus (december 7.).

⁹ Gáspár Simon Antal emlékirata ezen fejezetének a következő címet adta: „*Bukovinai magyar népszokások Istensegítsen és a többi magyar falvakban. Az egy házi évvel kezdve és azzal be fejezve.*” Vö.: GÁSPÁR Simon Antal: *Az én szülőföldem, a bukovinai Istensegíts*. Facsimile kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986. 13. o.

A fiatal székely legény béresként dolgozott egy földbirtokosnál, ahol beleszeretett egy nálánál két évvel idősebb ortodox hitű román leányba, Grigoras Devorába. Mivel a lány szülei – akik valamelyest jobb módúak voltak – nem egyeztek bele a házasságba, Sebestyén Ambrus megszöktette szerelmét. A család erre úgy válaszolt, hogy kitagadta a szerelmeseket, akik 1936-ban összeházasodtak. Devorának nyolc testvére volt, akikkel az asszony tartotta is a kapcsolatot; nemcsak leveleztek, hanem már magyarországi lakhatása alatt kétszer meg is látogatta őket Romániában. Közülük kettő 1956-ban kivándorolt Amerikába.

A fiatal pár nem kevés viszontagsággal és munkával kezdte el közös életét. A gyermekek egymás után születtek, és az első három gyermek születéskor vagy röviddel azután meghalt. Marika néni volt az egyetlen életben maradt gyermek, amikor kitört a II. világháború. Ő 1939-ben, Andrásfalván született.

A magyar kormány a 19. századi kísérletek után, 1941-ben, amikor visszatért a délvidéki terület egy része, valóban megkezdte a bukovinai székelyek hazatelepítését. A hatóságok mintegy 12 ezer betelepült szerbet, zsidót és politikai értelemben gyanúsnak ítélt személyt internáltak. A kiürített szerb falvakba a magyar kormány 13 400 bukovinai székelyt, moldvai csángót és 2500 egyéb, vitézi címmel rendelkező és boszniai magyar embert telepített be. Az agrártelepítések mellett mintegy 20 ezer közigazgatási és rendfenntartó személy is érkezett a Bácskába.¹⁰

A Délvidékre való beköltözés a háborús viszonyok és a hosszú út miatt nem volt egyszerű a családok számára – szekereken, állatokkal, mindenféle háztartási eszközökkel megrakodva. A Sebestyén családban Devora asszony éppen állapotos volt, és gyermeke útközben, az árokparton született meg. Az újrakezdés sem volt könnyű. Marika néni édesapjának négy testvére is a betelepültek között volt, akik közül kettő végleg ott telepedett le, a többi rokon majd velük együtt menekül Magyarországra 1944-ben. A családi emlékezet szerint kezdetben istállóban laktak. Marika néninek még két fiútestvére született Bácskában. Devora mama tanítgatta a gyermekeit románul, de igazából a gyermekek anyanyelve a magyar lett, hiszen magyar környezetben nőttek fel, római katolikusra keresztelték őket, édesanyjuk azonban otthon románul tanította őket imádkozni. Devora életét 90 évesen fejezte be.

A Bácskába beköltözött családok jóformán meg sem melegedhettek új otthonukban, amikor a hadi események következtében, 1944 szeptemberében-októberében ismét menekülniük kellett. 1944 és 1947 között kb. 65 ezer fő, többnyire magyar települt át az anyaországba.¹¹ Helyüket szerb, montenegrói, macedón, horvát, szlovén lakosság foglalta el, hiszen hely volt bőven... 1944 és 1948 között ugyanis valóságos népiirtást követtek el Tito partizánjai a helybeliekkel karöltve az újjáalakult Jugoszláviában, ahol több tízezer magyar és német férfit, nőt, sőt gyermeket öltek meg vagy hajtottak koncentrációs és munkatáborokba.¹² A táborok száma elérte nyolcvanatot, és még 1948-ban is működtek.¹³ Az áldozatok létszámát ma sem tudjuk pontosan meghatározni...

¹⁰ TÁTRAI Patrik – KOCSIS Károly – GÁBRITY MOLNÁR Irén – TAKÁCS Zoltán: A Vajdaságot érintő migráció és annak történeti előzményei. In: *Tér és társadalom*, 2013. 2. szám, 35–54., 39. o.

¹¹ TÁTRAI P. – KOCSIS K. – GÁBRITY MOLNÁR I. – TAKÁCS Z.: *A Vajdaságot érintő migráció, i. m.*, 39. o.

¹² Ennek a népiirtásnak a legújabb szakirodalma: BOTLIK JÓZSEF: *Eltitkolt népiirtás a Délvidéken*, Budapest: Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 2023.

¹³ CSERESZNYÉSNE KISS Magdolna: Előszó, in: BOTLIK J.: *Eltitkolt, i. m.*, 9. o.

Főszereplőnk ekkor még kicsi leányka volt, de emlékezett Bácskára, az ottani szomszédokra, majd a bombázók szörnyű zajára... Emlékeiben még időskorában is elevenen élt a menekülés közben átélt trauma: mindenhol szekerek és szekerek, a szekerek és vonó állatok hosszú menete... Emlékezett arra, amikor Baján kompra szálltak, ismét erősen bombáztak. Ettől a lovak szörnyen megvadultak, és kocsistul majdnem a Dunába ugrottak.

A mintegy 13 ezer székely menekültet a kormány ideiglenesen a Dunántúlon helyezte el szétszórva, majd 1946–47-ben a kitelepített svábok helyére, főként Tolna és Baranya vármegyékbe.

Marika néniék a Tolna vármegyei Mucsfára¹⁴ kerültek, a másik két testvér Izménybe.¹⁵ Először a falu végén laktak, majd 1948-ban betelepítették őket egy sváb házba, amely azonban üres volt, ki volt fosztva. Úgy emlékezett: semmijük nem volt, az édesapja a földre terített le a szalmát, és azon aludtak, pedig ekkor már több gyermek is volt; a Mucsfán megszületett gyermekek közül kettő bölcsőhalálban halt meg. Szegény Devora asszony három csecsemőjét még Andrásfalván, kettőt Mucsfán temetett el.

Teltek-múltak a gyermekévek, de nem ám játékkal, mint a mai gyermekeknek, hanem munkával. Iskola után minden gyermeknek kapálni kellett, és csak azután ülhetek le tanulni. 18 hold földet kaptak, de abból nem tudtak megélni, ezért Sebestyén Ambrus bányászként dolgozott Komlón, miként a falubeli férfiak többsége. Azután jött az államosítás, és mindent be kellett szolgáltatni, 1960-ban a tsz-be is be kellett lépni.

Marika néninek a hetedik osztály elvégzése után Izménybe kellett költöznie, mert édesapja testvére meghalt, és az árván maradt öt gyermekről neki kellett gondoskodnia. Bizony ebben az időben a gyermekek hamar felnőttek! Régen a falusi közösségekben egy tizenkét-tizenhárom éves leánykának, még ha nem is számított nagykorúnak, mindenféle házimunkát el kellett tudni végezni, miként az édesanyjának; a nagylány végezte a kisebb testvérek gondozását, de az állatok ellátása is többnyire az ő feladata volt, ha a gazdasszony az urával a földeken dolgozott. A fiatal Marika is így gondoskodott unokatestvéreiről. Marika néni így Izményben fejezte be a nyolcadik osztályt. Ezután felvették volna szülésznőképzőbe, de nem ment; „jó is, hogy nem mentem, mert legalább nem kellett a sok küretnél tevékenykednem” – jegyezte meg keserűen az egyik beszélgetés során. Egy év után azonban a testvérek szétszorták maguk között az árván maradt kicsiket – hiszen régi szokás szerint a nagycsaládnak illett a rokonsággal törődni –, így Marika néni visszakerült a saját családjához, viszont hozzájuk is került egy pótgyermekek.

¹⁴ Mucsfa, németül: Mutschwa, Tolna vármegyében, Bonyhádtól 13 km-re lévő kisközség. A török hódoltság alatt elnéptelenedett falut evangélikus hitű németek telepítették újjá a 18. század első harmadában. A 19. század közepén a mainál jóval népesebb település volt, 470 evangélikus és 4 katolikus lakossal, akik dohány- és bortermelésből éltek. Evangélikus anyaszentegyházuk is volt. (FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*, Pesten: Kozma Vazul, 1851., III. köt. 118. o.) A németek kitelepítése után, 1946–48-ban 78 andrásfalvi székely családot telepítettek ide, később a Csehszlovákiából kitelepített magyarok közül is érkeztek a községbe. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Mucsfa>. Megtekintés: 2024. február 7.

¹⁵ Izmény, németül: Ismi, Tolna vármegyei kisközség, Bonyhádtól kb. 15 km-re, Mucsfától délre. Az Árpád-kori falu a török időkben elpusztult, és csupán a 18. század második felében települt be újra Bajorország területéről érkezett német telepeseikkel. A 19. században virágzó településen 1000 evangélikus és 9 katolikus ember lakott, evangélikus anyaszentegyházuk is épült. A lakosság meglehetősen tehetőse volt, számos gazdának volt malma, ahol repce-, kender-, tök-, dió- és mákolajat sajtoltak, amivel kereskedtek. (FÉNYES E.: *Magyarország, i. m.*, II. köt. 141. o.) A második világháború után a német családok többségét kitelepítették, és helyükre bukovinai székelyeket, andrásfalvaiakat telepítettek le, de jöttek a felvidéki Nagysallóról is elűzött magyarok. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Izm%C3%A9ny>. Megtekintés: 2024. február 7.

Marika néni fiatal leányévei nagyrészt munkával teltek; mezőgazdasági idénymunkába járt, kévét kötött, polyvázott (pelyvázott),¹⁶ gyümölcsöt szedett, kapált, cukorrépát egyelt. Rökkán font, az orsóval is jól bánt, sőt nagyon szépen kötött – egyszerűen igen ügyes és dolgos leány volt. A földeken családotul dolgoztak. De azért nem csak munka volt. Nagyon szeretett táncolni, és vasárnaponként az udvarlójával eljárt egy-egy mulatságba a szomszédos településekre.

1956-ban egy cséplésen ismerkedett meg leendő férjével, aki két évig udvarolt neki. 1958-ban összeházasodtak, és a következő évben megszületett az első gyermek, majd sorra a többi, összesen hét: öt fiú és két leány.

Mivel Mucsfán nehezen éltek, a falubeli férfiak mind Komlóra jártak dolgozni, a férje is így dolgozott, de egy affér kapcsán összeütközésbe került a főnökével, aki kigúnyolta a nagycsalád, a túl sok gyermek miatt. A családfő Budapestre jött munkát keresni. Ezek az évek is nehezen teltek, hiszen Marika néni egyedül maradt a gyermekekkel, férje csupán hétvégeken tudott hazautazni.

1965-ben a jobb megélhetés kedvéért az egész család Budaörsre költözött, ahol sikerült egy építési telket venni. A rokonság is mind felköltözött. Kezdetben egy 12 m²-es sufnyiban laktak, és apránként gyűjtötték a pénzt és az építési anyagokat. Nem messze tőlük volt egy sitt-telep, ahová Marika néni eljárt bontott vasáruért, amit a MÉH-telepre vitt eladni, valamint bontott téglákat is innét gyűjtött – bizony ez kemény férfimunka volt! Marika néni ekkor már a Cipőgyárban dolgozott – három műszakban, a férjével ellenkező időbeosztásban, hogy a gyerekek ne maradjanak egyedül. Közben felépítették szoba-konyhás házukat, amely nagy dolog volt azokban a szűkös időkben. A házaspár itt nevelte fel hét gyermekét.

Mindegyik gyermeket becsülettel nevelték a római katolikus hitben, mélyen vallásos családi háttérrel, és mindegyikük kezébe szakmát adtak. Marika néni joggal lehetett büszke gyermekeire, akiknek mind szép családjuk lett. Ahogy mesélte: *„Életem legnagyobb öröme és büszkesége a családom: hét gyermekem, húsz unokám, számos dédunokám és ükunokám van.”*

Marika néni a sok nehézség és munka közepette mindig a hit segítette; abba kapaszkodott, hogy emberi tartását ne veszítse el, és soha nem is csüggedt el. Lélekben fantasztikusan erős asszony volt! Mivel férje görögkatolikus vallású volt, vele járt a görög liturgiájú szentmisékre, először a Rózsák terére, majd amikor Budaörsön is lett görögkatolikus kápolna, akkor oda. Férje halála (1998) után is többnyire a görög misére járt, mert – ahogy mondta – azt már megszokta. Azonban a római katolikus templomba is ment, főként a Rózsafüzér Társulat miatt, aminek tagja volt. A római katolikus plébánia által több lelkigyakorlaton, zárandoklaton is részt vett, és a görögkatolikus közösség szervezésében többször is járt Máriapócsra. A rendszerváltás után csakhamar elkezdődött a csütörtök éjjeli virrasztás a Szent István Bazilikában – Marika néni Budaörsről beutazván rendszeresen látogatta a Szentségimádást. Gyakran eljárt az Emmausz Közösségi Házba Katona István Atyához, miként jó keresztényként a Bibliát is rendszeresen olvasta. Szerette hallgatni a Mária Rádiót és a televízió keresztény adásait is.

Még egy meghatározó és nem mindennapi eseményt kell megemlíteni Marika néni életéből. Miután megözvegyült, a férje után maradt kis autót eladta. Az árát azonban nem magára, nem szoba-konyhás házának komfortosítására vagy egyéb, mások által inkább vágyott földi dolgok megszerzésére költötte el, hanem „elutazta” – mégpedig zárandokutakra

¹⁶ Csépléskor a búzaszemről leváló héjának, a pelyvának/polyvának az eltávolítása.

ment a plébánia szervezésében, hogy ezáltal is közelebb kerüljön Istenhez és a Szűzanyához; járt Lourdes-ban, Fatimában, Montichiari-Fontanellében, a Maria Rosa Mistica forrásánál, Czestochowában, Medjugorjében, de a magyar zarándokhelyeket is alázattal járta: Máriapócsot, Mátraverebély-Szentkutat, Csíksomlyót.

Marika néni szerető családjától elbúcsúzva, lélekben felkészülve tért meg Teremtőjéhez 2022 novemberében.